

בית המדרש הווירטואלי (V.B.M) ע"ש ישראל קושיצקי שלייד ישיבת הר עציון שיעורים בדרכיה: אישה והלכה

צוות דרכיה, לורי נוביק

תפילה בציבור

מה אופייה של תפילה בציבור? מה תפקידו של שליח הציבור, ומי יכול למלא אותו? מה משמעותה של השתתפות נשים בתפילה?

- לחצו כאן כדי לראות גרסה מעודכנת של השיעור עם כלי למידה נוספים באתר דרכיה.
- הרשמו כאן לניוזלטר כדי לקבל עוד עדכונים ותכנים ממיזם דרכיה.
- נשמח לקבל הערות והארות כאן.

מאת לורי נוביק | עריכה: הרב עזרא ביק, אילנה אלצפן, שיינה גולדברג, והרב דוד ספרלינג

תרגום: שיראל גרסון | עריכה בעברית: עדיה בלנק

תפילה בציבור

מהי תפילה בציבור?

יחיד מתפלל את תפילת העמידה (הידועה גם כתפילת שמונה עשרה), החלק העיקרי של התפילה, עם או בלי מניין. עם זאת, תפילת לחש מקבלת היבט קהילתי מיוחד כאשר היא נאמרת במניין.

כמו כן, תפילות שחרית, מנחה ומוסף במניין כוללות חזרת הש"ץ הנאמרת בקול. תפילת ערבית בשבת כוללת את ברכת מעין שבע ("קונה שמים וארץ" ו"מגן אבות", הממלאת תפקיד דומה לחזרת הש"ץ על תפילת העמידה).

כל אחת מאמירות התפילה ממלאת מטרה נפרדת. לפי הרב יוסף דוב סולובייצ'יק, אנו קוראים לאמירה הראשונה של שמונה עשרה תפילה בציבור, ולחזרה על התפילה קוראים תפילת הציבור.

I. תפילה בציבור – ראשית, כל המתפללים במניין מתפללים את תפילת העמידה בלחש באותו זמן, מה שנקרא תפילה בציבור. פוסקי הלכה רבים רואים בתפילה המתרחשת בו זמנית הזו את לב ליבה של התפילה בציבור, שכן בכך אנו פונים לה' כחלק מקבוצה המבקשת "רחמי", רחמי שמייים:

חיי אדם חלק א כלל יט

ועיקר התפלה בצבור הוא תפלת י"ח, דהיינו שיתפללו עשרה אנשים שהם גדולים ביחד, ולא כמו שחושבין ההמון שעיקר להתפלל בעשרה הוא רק משום לשמוע קדיש וקדושה וברכו...

II. תפילת הציבור – שנית, כאשר הציבור מסיים את תפילת הלחש, שליח הציבור אומר שוב בקול את תפילת העמידה, מה שנקרא תפילת הציבור.

ישנם פוסקי הלכה, הרמב"ם ביניהם, אשר רואים בחזרה זו על תפילת העמידה את החלק העיקרי של התפילה בקהילה. בדיונו על תפילה ביחד, הרמב"ם מדגיש את תפילת הציבור ולא את תפילת הלחש שקודמת לה.

רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים ח, ד

וכיצד היא תפלת הציבור יהיה אחד מתפלל בקול רם והכל שומעים. ואין עושין כן בפחות מעשרה גדולים ובני חורין. ושליח ציבור אחד מהם.

מה הקשר בין תפילת העמידה של כלל הציבור לבין חזרת הש"ץ? במשנה מופיעה מחלוקת בנושא:

משנה ראש השנה ד, ט

כשם ששליח צבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב. רבן גמליאל אומר שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתו:

הדעה הראשונה המובאת במשנה קובעת שעל כל אדם בקהילה להתפלל את תפילת העמידה בנפרד. לעומת זאת, רבן גמליאל סובר כי חזרת הש"ץ היא זו שמוציאה את המתפללים ידי חובתם.

הגמרא מוסיפה נדבכים נוספים לדיון, ומסיקה שכל מי שביכולתו לעשות זאת צריך להתפלל את תפילת העמידה בעצמו. שליח הציבור בדרך כלל מוציא ידי חובה רק את מי שאינם יודעים להתפלל בעצמם. מטרה זו עדיין מספיקה כדי להפוך את חזרת הש"ץ למעין תפילה משותפת. עם זאת, בימים הנוראים, כאשר התפילה ארוכה יותר ופחות מוכרת ומשום כך קשה יותר לשלוט בה, יכול שליח הציבור להוציא את כולם ידי חובה.

ראש השנה לד ע"ב

אמר להם רבן גמליאל: לדבריכם למה שליח צבור יורד לפני התיבה [ארון הקודש]? אמרו לו: כדי להוציא את שאינו בקי... א"ר [אמר רבי] יוחנן הלכה כרבן גמליאל בברכות של ר"ה [ראש השנה] ושל יוה"כ [יום הכיפורים].

גם כאשר אינה מיושמת באופן תדיר, הלכה זו עשויה להיראות כסותרת את הבנתנו את התפילה כרחמי (בקשת רחמים). איך ייתכן שאדם יכול לשמש כשליח בעבור תפילתו של אדם אחר? בניגוד למצוות אחרות שבדיבור, כמו קידוש, תפילה היא בראש ובראשונה מפגש אישי עם הקב"ה ופניה אליו בתחנונים.

ייתכן שמסיבה זו, בניגוד למצוות אחרות שבדיבור, לא כל כך קל להוציא אדם אחר ידי חובתו. העקרון ההלכתי של שומע כעונה אינו חל על תפילה.¹

המצב היחיד שבו אדם יכול להוציא אחר ידי חובת תפילתו מבחינה הלכתית, כמתואר בגמרא, הוא כאשר שליח הציבור במניין מוציא ידי חובה את מי שאחרת לא היה יכול להתפלל. זה נכון לגבי מי שאינו יודע לקרוא לאורך השנה כולה, ולכלל הציבור בראש השנה וביום כיפור.

שולחן ערוך או"ח קכד, א

לאחר שסיימו הצבור תפלתו, יחזור ש"צ [שליח ציבור] התפלה, שאם יש מי שאינו יודע להתפלל יכוון למה שהוא אומר, ויוצא בו

עקרון הלכתי זה רלוונטי גם כיום, מאחר שייתכן שאדם שאינו מתמצא בתפילה (למשל אדם שאינו דובר עברית) ייכנס לבית הכנסת בכל רגע נתון.² לפעמים גם קורה שמישהו טועה בתפילתו בלחש וסומך על הוצאה בידי שליח הציבור.

¹ אנו דנות בשומע כעונה והוצאת ידי חובת מצוות שבדיבור כאן.

² משנה ברורה קכד, יב

תקנו שיהיה ש"ץ [שליח ציבור] חוזר התפלה לעולם שמא יהיה פ"א בבהכ"נ [פעם אחת בבית הכנסת] מי שאינו בקי ויוציאו הש"ץ י"ח [שליח ציבור ידי חובתו]

שליח ציבור

העובדה שרק שליח הציבור יכול להוציא ידי חובת תפילה אדם אחר מצביעה על כך שתפילתו של הש"ץ שונה באופן מהותי מתפילת שמונה עשרה של יחיד. בגמרא מובא כי אחרי שנחרב בית המקדש, מילאו התפילות את מקום הקורבנות. המהרי"ל מתבסס על רעיון זה, וכותב כי תפילת הציבור דומה לקורבן ציבור, ותפקידו של שליח הציבור מקביל לעבודתו של הכהן המקריב את הקורבנות למען כלל הציבור.

שו"ת מהרי"ל סימן צז

דהתפלה היינו עבודה... נמי אסמיכיהו רבנן אתמידין [גם הסמיכו אותם חכמינו על קרבנות התמיד], הא למדת כששליח ציבור מתפלל או מקריב קרבן של ציבור, אם המיעוט אינם חפצים בעבודתו, האיך יוצאין?

המהרי"ל מוסיף כי על שליח הציבור להיות מקובל על חברי הקהילה. דרישה זו קשורה להגדרת התפקיד כ"שליח ציבור" – אדם שמשרת כשליח בעבור הציבור.

הרב סולובייצ'יק מסביר שכלל הקהילה מחויבת בהוצאה ידי חובה של חברי הקהילה שאינם יכולים להתפלל בעצמם. כאשר הוא מוציא אותם ידי חובה, שליח הציבור לא פועל כאדם יחיד אלא כשליח של הקהילה:

רשימת שיעורים גרי"ד סולובייצ'יק סוכה לח. עמ' קפז

תפלת הציבור אינה תפלה של עשרה יחידים אלא הריהי חפצא של תפלה מסוים לעצמה... הש"ץ [שליח הציבור] מתפלל על שם הציבור – והיחיד שאינו בקי יוצא בתפלה ע"י [על ידי] זה שהוא משתתף בתפלת הציבור. היחיד יוצא ע"י [על ידי] הציבור אבל לא מדין שומע כעונה בעלמא כבשאר ברכות. בשומע כעונה בכהת"כ [בכל התורה כולה] יחיד מוציא את היחיד, אבל בק"ש [בקריאת שמע] ובתפלה הציבור הוא המוציא את היחידים.

בפועל, שליח הציבור מוביל את המתפללים בחלקים נוספים הקשורים לתפילת העמידה, לרבות [דברים](#) [שבקדושה](#) כמו 'קדיש' ו'ברכו'. "חזן" הוא מונח רחב יותר, שיכול להתייחס גם לשליח הציבור וגם למי שמוביל את שאר חלקי התפילה, כגון 'פסוקי דזמרה', שם התפקיד פחות רשמי.

חזנות

מדוע אין אישה יכולה לשמש כשליחת ציבור? כפי שהמהרי"ל מציע, תפילת הציבור מקבילה במובנים מסוימים לקורבן הציבור. שליח הציבור, החוזר על תפילת העמידה, הוא השליח שבאמצעותו חברי הקהילה יוצאים ידי חובה בתפילה, בדומה לכהן המקריב את הקורבנות.

אף שהקורבנות בבית המקדש היו [שייכים לכלל העם](#), רק הכהן היה יכול להקריב אותם בשם העם. ייתכן אפוא כי עקרון זה מספק תקדים לרעיון שלפיו לא כל המשתתפים בטקס קהילתי יכולים לשמש כשליחים בעבור הקהילה.³

ואכן, כפי שכותב הרמב"ם שהובא למעלה, רק מי שנספר למניין יכול לשמש כשליח לאותו מניין, ולכן לציבור כולו. אף שאישה חייבת בתפילה (וכפי שנראה גם משתתפת באופן מלא בתפילה בציבור), היא אינה נספרת למניין של תפילת הציבור. ייתכן שהפטור של נשים ממניין קשור לנטייה ההלכתית לבחור בגברים כנציגי הקהילה. (ראו עוד בנושא [כאן](#).)

³ מקרים אלה אינם מקבילים לחלוטין, שכן הכהן ממלא תפקיד גם במקרה של קורבן אישי.

משום שאישה אינה נספרת למניין, היא אינה יכולה לשמש שליחה לציבור בתפילת הציבור. האם דבר זה נכון גם לגבי שאר דברים שבקדושה?

חלק מן הפוסקים פוסקים שכן. במיוחד לאור זאת שנשים אינן נספרות למניין בעבור דברים שבקדושה, הם סוברים שנשים גם אינן יכולות להוביל שום דבר שבקדושה. המאירי כותב זאת באופן מפורש:

בית הבחירה למאירי מסכת ברכות מז ע"ב

ואין דבר שבקדושה מסור לנשים

עם זאת, לעיתים דברים שבקדושה נאמרים שלא כחלק מתפילה בציבור, או שאינם קשורים לשליחות בעבור הקהילה. לפעמים הם רק קריאות בנוכחות מניין לתת שבח לה' ולקדש אותו. במקרים אלה, כאשר אין שליחות או תפילה בציבור, פוסקים מסוימים טוענים כי יש להתייחס לדברים שבקדושה באופן דומה למצוות קידוש ה', הכוללת גם נשים. רבי יאיר בכרך כותב זאת בנוגע לקדיש יתום, אשר נחשב לדבר שבקדושה, אך לא כחלק מהובלת סדר התפילה.⁴

שו"ת חוות יאיר סימן רכב

אשה מצווה על קידוש השם

גם את 'ברכו' ואת קריאת שמע מוביל שליח הציבור של תפילת שמונה עשרה, בין השאר משום שיש [לסמוך גאולה לתפילה](#). שליח הציבור אומר גם את הקדיש הרגיל (בניגוד לקדיש יתום), המשמש כפתיחה לכל יחידת התפילה,⁵ וגם את הקדושה, המשולבת בתוך חזרת הש"ץ של תפילת העמידה. רשימה זו מכסה כמעט את כל התפילה המשותפת, ולמעשה פוסלת נשים מלהיות שליחות ציבור בדברים שבקדושה שבתפילה.

דיונים מהשנים האחרונות

בשנים האחרונות, נשים רבות החלו לגלות עניין בלקיחת חלק בעבודת ה' במובניה הציבוריים, ובחלק מהקהילות החלו נשים לשמש כחזניות או להנחות טקסים וחלקים בתפילה שאינם כוללים [הוצאה ידי חובה](#) או דברים שבקדושה (שוב, אולי למעט קדיש יתום) ולכן אינם דורשים שליח ציבור רשמי, ביניהם תפילה לשלום המדינה, קידוש בבית הכנסת בערב שבת, קבלת שבת או אפילו פסוקי דזמרה.

באופן אירוני, הביסוס לכך שנשים יכולות להוביל תפילות אלו בבית כנסת מגיע לרוב מטענה הלכתית טכנית, שאותה הובלה היא בעלת חשיבות הלכתית מזערית או חסרת חשיבות הלכתית בכלל, עד כדי כך שילד שטרם הגיע למצוות יכול למלא תפקיד זה.⁶

צעדים אלו שנויים במחלוקת. להלן מספר שאלות הלכתיות שעולות סביב נושא זה:

1. בלבול – אולי הובלת אישה בתפילות מסוימות בבית הכנסת עלולה לבלבל את הציבור וליצור את הרושם שאישה יכולה לשמש כשליחת ציבור.⁷ אך המנהג הרווח בבתי כנסת רבים להתיר לנערים

⁴ בסופו של דבר הוא מתנגד לכך שאישה תאמר זאת, מסיבות אחרות. נדון בכך במאמר עתידי.

⁵ אנו מתכננות לדון בקדיש יתום, אשר לו הלכות אחרות, במאמר עתידי.

⁶ זהו מרכיב מרכזי במדריך ההלכתי למניין משתף, כאשר מחפשים כל דעת מיעוט שלפיה חלק כלשהו בתפילה אינו מחייב מניין או אינו כרוך בהוצאת ידי חובה, וכשנמצא חלק כזה מגיעים למסקנה שאישה יכולה לשמש בו כחזנית. אליצור אומיכל בר-אשר סיגל, "המדריך למניין ה'הלכתי'". שבט תשס"ח.

⁷ אחת הסיבות שהוצעה לכך שנשים בדרך כלל אינן משמשות כחזניות אפילו בחלקים אחרים של התפילה בציבור, שבהם לשליח הציבור יש תפקיד פחות פורמלי, היא שהדבר עלול להוביל לבלבול לגבי תפקידו של שליח הציבור. ראו [כאן](#).

שטרם הגיעו למצוות להוביל את קבלת שבת או פסוקי דזמרה מחליש טיעון זה.⁸

II. צניעות – לעיתים עולות שאלות בנוגע לשחיקת הפרדה בין גברים ונשים בבית הכנסת. בתפילות שבהן יש חלקים של שירה, עולה גם סוגיית קול אישה. גם כאשר אין בעיה של קול אישה באופן טכני, פוסקי הלכה רבים מצהירים כי יש לנהוג ביתר צניעות בבית הכנסת, ומצב שבו אישה מובילה את התפילה עשוי לאתגר דרישה כזו. נושא זה עשוי להיות קשור לדיון ההלכתי בנוגע ליכולת של אישה להוציא גבר ידי חובה, או לשאלה הכללית של נשים כמובילות אמירות הלכתיות של גברים ככלל. מצד שני, שיקולי צניעות שונים מקבלים משקל שונה בהתאם להקשרם ולנורמות הקיימות בקהילה.

III. מנהג בית הכנסת – שינוי מנהגים אינו עניין של מה בכך, ובמיוחד בבית הכנסת, הנחשב ל"מקדש מעט". גם כאשר בתי הכנסת מאמצים מנהגים חדשים, כגון קבלת שבת (שהחל רק לפני כארבע מאות שנה), התהליכים המובילים לכך הם לרוב איטיים וזהירים, מאחר שקיים ערך הלכתי ודתי רב להמשכיות הדורות הקודמים ולשמירת הסנכרון עם קהילות אחרות ברחבי העולם. נכון להיום, הרב פרופסור דניאל שפרבר הוא הקול הרבני הבולט ביותר שתומך בחידושים אלה, המאפשרים לנשים תפקידים בהובלת תפילה.⁹ פוסקי הלכה רבים מתנגדים להם או לא מביעים תמיכה בהם, לעיתים רבות מתוך חשש ליצירת מחלוקות או מדרון חלקלק. הרב צבי שטר, המתנגד לשינויים אלה גם מבחינה הלכתית, כותב בתוקף כי על הכף עומדות יותר משאלות הלכתיות טכניות.¹⁰

הרב צבי שטר, ע"ד [על דבר] המנינים המשותפים, שבט תשע"ד

ולפי דעת המחדשים, הכל אצלם נעשה "עפ"י [על פי] ההלכה", כאשר האריכו לברר במאמריהם... אפילו אם המניע במקרה מסויים אינו פסול, אף עצם תוכן ההנהגות אינו נכון, שהרצוה לדעת אם אשה מותרת לשמש כש"ץ [כשליח ציבור] עבור קבלת שבת, ומסתכל בשו"ע או"ח הל' [בשלחן ערוך אורח חיים הלכות] קבלת שבת ולא מצא כלום, ומחליט עפ"י [על פי זה] שאין כאן מניעה "הלכתית", טועה הוא, דלכל שאלה צריכים להסתכל ולדון מכל הצדדים ומכל ההיבטים... למעשה לא שמענו שהסכים להן אף אחד מגדולי הדור המוכרים, לקבוע שמתאימים את רוח התורה... ותוכן ההנהגות סותר למדת הצניעות הדרושה מהנשים, ואסור לנו להנהיג הנהגות חדשות באופן שיוציאו לעז על הדורות הראשונים – להראות כאילו

הרב מיכאל ברוייד, 'נשים כחזניות בקבלת שבת: כמה מחשבות' שינוי המנהג כדי שיאפשר לנשים לחזן בקבלת שבת נראה בעיני כמעשה המבלבל מאוד בין מצבים בהם יש צורך בשליח ציבור ובמצבים בהם אין צורך בו.⁸ בניגוד לכך, פחות מקובל שנער שטרם הגיע לגיל מצוות יהיה חזן בתפילת ערבית של יום חול, משום שהתפקיד דומה יותר לתפקיד הפורמלי של שליח ציבור. הבית יוסף מונה מספר פוסקים המתנגדים לכך שקטן ישמש כחזן בתפילת ערבית. הוא אומנם מביא נימוק אפשרי להתיר זאת, אך בשולחן ערוך הוא מתייחס לכך כאל ללימוד זכות על הנוהגים כן. הרמ"א מצידו אינו מקבל את המנהג ופוסק שקהילות שלא נוהגות כך לא יקבלו אותו.

בית יוסף אורח חיים סימן נג ויש לתמוה על מה שנהגו שקטן יורד לפני התיבה במוצאי שבתות להתפלל תפלת ערבית ואפשר לומר דלא הקפידו חכמים אלא בתפלת שחרית שיש בברכת יוצר ובתפלה קדושה וגם שצריך שליח ציבור לחזור התפלה להוציא הרבים ידי חובתן וקטן כיון דלא בר חיובא הוא אינו מוציאם כדתנן כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן ושמעתי שהרב ה"ר יוסף אבודרהם קרא תגר על מנהג זה שנהגו הקטנים לירד לפני התיבה במוצאי שבתות והסכים על ידו הרב הגדול מה"ר יצחק די ליאון ז"ל לבטל המנהג ומצאתי להרשב"א שכתב בתשובה (ח"א סי' רלט) בשם הראב"ד דטעמא דתנן דקטן אינו פורס על שמע ואינו עובר לפני התיבה דכיון דברכות ותפלות דרבנן נינהו וקטן שהגיע לחינוך דרבנן הוי אמינא אתי דרבנן ומפיק דרבנן קמ"ל דמשום כבוד הצבור לא עבדינן גנאי הוא לצבור שהקטן מוציא עכ"ל. ולפי טעם זה יש מקום למנהג לומר שהצבור מוחלים על כבודם ואפילו למאי דפירש רש"י דטעמא דמתניתין משום דכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן איכא למימר דתפלת ערבית שאני דרשות היא (ברכות כז ע"ב):

דרכי משה אורח חיים סימן נג, ג

ואין בינינו מנהג זה

שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכות השחר ושאר ברכות נג, י

יש ללמוד זכות על מקומות שנוהגים שהקטנים יורדין לפני התיבה להתפלל תפלת ערבית במוצאי שבתות. הגה: ובמקומות שלא נהגו כן, אין לקטן לעבור לפני התיבה אפילו בתפלת ערבית

⁹ הוא מפרט את שיקוליו ההלכתיים התומכים בחלק מהם [כאן](#).

¹⁰ ניתן למצוא [כאן](#).

"רבותינו לא נהגו כהוגן בקפחם זכויות הנשים", וכפי הידוע לנו מההסטוריה, חידוש הנהגות שכאלו (שמבלי הסכמת גדולי הדור) עלול להביא לידי קלקול ולידי ריפורם, ד' יצילנו.... ומשך כל הדורות מעולם לא שמענו ולא ראינו שינהגו כזה בקהילות ישראל, ומסתמא טעם הגון היה בדבר... וענין המסורה והמנהג נקודה חשובה היא עד מאד, בשמירת המצוות ובהכרעת ההלכה....

מנגד, הרב שפרבר טוען כי ההתנגדות למנהגים אלה מקורה בעיקר בשיקולי מדיניות, ולא בטענות הלכתיות רציניות:¹¹

הרב פרופסור דניאל שפרבר, "תזכיר קבלת שבת", בלוג הספרים, יוני 2013

....יותר מויכוח הלכתי אמיתי, זהו פולמוס פוליטי-חברתי, הנבנה על בסיס רעוע ומתכסה בלבוש מטעה של חקירה הלכתית. במאמרו בבלוג, מציין ד"ר יואל פינקלמן כי המחלוקת מתרכזת בשאלות רחבות של תהליך הלכתי וסמכות הלכתית יותר מאשר בטיעון הלכתי טכני.¹²

ד"ר יואל פינקלמן, "ניתוח המחלוקת בנוגע למניינים משותפים", בלוג מנהיגות מודרנית, 5 בנובמבר, 2014

חלק ניכר מהמחלוקת בנוגע למניינים משותפים חורג מהשאלות הטכניות אם ניתן למצוא אסמכתאות במקורות למנהגים מסוימים בבית הכנסת, אלא נסוב סביב שאלות כמו מי יקבל את ההחלטות הללו ומה מעניק להם את הסמכות הזו. מכאן, שלעיתים קרובות ויכוחים (משמאל ומימין) בנוגע לעמדות בנושא זה הופכים למעגליים. צד אחד טוען: המנהג שלי "לגיטימי" משום שאני יכול למצוא לו אסמכתאות הלכתיות במקורות, וזה כל מה שאני צריך. הצד השני משיב: לא, המנהג שלך "אינו לגיטימי" כי אינו מגובה על ידי פוסקי הלכה בעלי כתפים רחבות מספיק כדי לקבוע קביעות כאלה, או שאינו תואם את רוח ההלכה, אותה רק אלו המצדדים בי יכולים לקבוע.

מעבר לטיעון הלכתי טכני, יש כאן כמה שאלות מהותיות:

- האם עקרון הצניעות וכוח המסורת מותירים מקום לשינוי בתפקידה של אישה בבית הכנסת?
- האם שינויים אלה מוצדקים או רצויים, ובאיזו מידה?
- מי מחזיק בסמכות לקבל החלטות אלה?

האם עלינו לנסות להגדיל כמה שיותר את ההזדמנויות של נשים להוביל בבית הכנסת?

ככל שההזדמנויות והאחריות של נשים וגברים – מבחינה מקצועית, בקהילה ובמשפחה – הולכות ונהיות דומות, כך עשוי לגדול הפער בין תפקידיה של האישה מחוץ לבית הכנסת לבין תפקידיה בתוכו.

היותו של בית הכנסת שונה ומובדל מחיי היום יום יכולה להיות סימן היכר חיובי של קדושה. אנשים רבים מרוצים מהמצב הקיים ולא היו רוצים לראות אותו משתנה, כולל נשים דתיות רבות שאוהבות ללכת לבית הכנסת בדיוק כפי שהוא, או שמעדיפות להתפלל בבית.

מנגד, חלק מהנשים הדתיות ומהגברים הדתיים חשים אי נוחות עקב ההבדל בין תפקידי החול לעומת תפקידי הקודש שנשים יכולות למלא, וישמחו להזדמנויות נוספות בעבור נשים לעבודת ה' בציבור, ובמיוחד בבית הכנסת.

יחד עם זאת, רבנים וחברי קהילה רבים רואים בהובלת אישה בכל טקס בבית הכנסת דבר שלא יעלה

¹¹ סופרה, הערת שוליים 10.

¹² ניתן למצוא כאן.

על הדעת. התנגדות זו תקפה גם כאשר לא מדובר בדברים שבקדושה (למעט אולי קדיש יתום) ולא בתפילות שבהן יש צורך בשליח ציבור רשמי. הרב צבי שטר, למשל, טוען כי שינויים אלה סותרים את רוח התורה וההלכה בכל הנוגע לצניעות וגם מוציאים לעז על אבותינו שלא אפשרו אותם.

נושאים אלה, הנוגעים לשינויים בהלכה, נידונים בכבוד ראש. קהילות רבות דחו לחלוטין כל אפשרות לשינוי בבית הכנסת, כשחלקן אימצו במקביל מסגרות אחרות כגון קבוצות תפילה לנשים או תהילים לנשים.

חלק מהקהילות קיבלו שינויים מסוימים ומוגדרים, כגון נשים המוסרות את ההודעות בסוף התפילה, או אומרות את התפילה לשלום המדינה (שייתכן שהיא לא לגמרי חלק מתפקידו של שליח הציבור).

קהילות מסוימות, שמתקיימות סביב מנינים משותפים, אימצו שינויים ושיטות חדשות באופן מהיר ונרחב, בטענה שרבים מהחששות לגבי חידושים כאלו אינם איסורים הלכתיים טכניים, וכי הצרכים הספציפיים של הקהילה אינם מובנים במלואם לרוב פוסקי ההלכה.

אכן, חשוב להבחין בין הלכה למדיניות. עם זאת, מדיניות ומנהג עשויים להיות שיקול הלכתי, וההלכה היא יותר מרצף של עניינים טכניים.

התפתחויות אלה מציפות מספר שאלות, שאין עליהן תשובות פשוטות:

- איך ניתן לפנות לנשים המרגישות מנוכרות, לא רצויות, חסרות השראה או אפילו מבוזות בבית הכנסת? או לאותן נשים המחפשות מקום בהובלת טקס בבית הכנסת בתוך המסגרת ההלכתית הקיימת, שגם הן עלולות לחוש שמניעיהן מוטלים בספק ונשפטים בחומרה?
- האם יש דרך להגיב לקולות אלה תוך שמירה על דבקות בהלכה ויראת כבוד למסורת? או שמא כבוד המסורת יוביל אותנו להטיל ספק בכל קריאה לשינוי?
- האם עלינו לחפש תפקידים חדשים לנשים בבית הכנסת ככל שההלכה מאפשרת? או האם עלינו ליצור הזדמנויות אחרות לעבודת ה' בציבור?

אפילו מבלי לענות על השאלות הללו, ייתכן שנוכל להגיע להסכמה בנוגע לנקודות מסוימות:

- אם יש מקום לשינוי בבית הכנסת, על השינויים להיעשות בזהירות המרבית ובהנחיית פוסק ההלכה.
- במצב שבו לא יתאפשר לערוך שינוי בבית הכנסת, יש לפתוח ערוצים נוספים לעבודת ה' בציבור לצד בית הכנסת, בעבור נשים הרוצות בכך.
- האופן שבו יש להתקדם הוא באמצעות דיאלוג אמיתי בין חברי קהילה לבין פוסקי ההלכה, תוך התחשבות במגוון הצרכים בקהילות המודרניות, ובחשיבותם הרבה של ההלכה והמסורת.

השתתפות

כאמור, נשים אינן נספרות למניין בעבור תפילת הציבור. האם זה אומר שנשים אינן נחשבות לחלק מהציבור? לא. אישה המתפללת עם הציבור מנועה אך ורק מלשמש כשליחת ציבור. מכל בחינה אחרת, היא נחשבת כשותפה מלאה בתפילה בציבור.

רשימת שיעורים גרי"ד סולובייצ'יק סוכה לח. עמ' קפג

ההלכה של נשים בענינים אלו היא שאינן יכולות לקבוע את המנין המחייב והמכשיר את

התפלה... ולהיות ש"ץ [שליח ציבור] להוציא את הרבים בתפלה... אעפ"כ [אף על פי כן] כשיש מניין אנשים גם אשה מצטרפת עמהם לחפצא של הציבור המתפלל והש"ץ [והשליח ציבור] מוציאתה...

באופן דומה, אדם אינו צריך להיספר למניין כדי להיות חלק מתפילת הציבור. אדם המצטרף למניין ממקום הסמוך למקום התפילה, אף שאינו נספר למניין הוא עדיין נחשב משתתף מלא בתפילה ויכול לענות לדברים שבקדושה:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכות השחר ושאר ברכות נה, כ

היו עשרה במקום א' ואומרים קדיש וקדושה, אפילו מי שאינו עמהם יכול לענות

הדבר תקף גם לגברים המתפללים [בעזרת הנשים](#),¹³ כך שתפילה בעזרת הנשים אינה מונעת מנשים להצטרף לתפילת הציבור. כמה מקורות מוקדמים מצביעים על כך שהשתתפות אישה בתפילה ראויה לשבח. מדרש ילקוט שמעוני מביא דוגמה אחת לכך:

ילקוט שמעוני תורה פרשת עקב רמז תתמו

מעשה באשה אחת שהזקינה הרבה ובאת לפני רבי יוסי בן חלפתא אמרה ליה רבי הזקנתי יותר מדאי.... ואני מבקשת להפטר מן העולם, א"ל [אמר לה] מה מצוה את למודה לעשות בכל יום, א"ל [אמרה ליה] למודה אני אפילו יש לי דבר חביב אני מנחת אותו ומשכמת לבית הכנסת בכל יום, א"ל [אמר לה] מנעי עצמך מבית הכנסת שלשה ימים זה אחר זה, הלכה ועשתה כן וביום השלישי חלתה ומתה

הזכות שעמדה לאישה זו בשל כך שהקפידה להגיע לתפילות בבית הכנסת העניקה לה אריכות ימים.¹⁴ בפועל, בעוד שנשים רבות משתדלות להגיע לבית הכנסת בשבתות וחגים, רוב הנשים אינן מגיעות לתפילה בציבור על בסיס יום יומי. אף שמקורות רבים כמו הילקוט שמעוני משבחים את הנשים המשתתפות בתפילה, דרכים אחרות לעבודת ה' של נשים, כגון גמילות חסדים וגידול ילדים, לרוב אהודות יותר ומקבלות תמיכה רבה יותר הן מהרבנים והן מהחברה.¹⁵

רבי אליהו קלישר, תלמיד של רבי חיים מוולוז'ין, מרחיב עוד יותר את הרעיון של תפילת נשים בציבור. ישנו דיון הלכתי בנוגע לשאלה אם בשביל להתפלל תפילת שמונה עשרה בציבור יש צורך בעשרה גברים לפחות שטרם התפללו. הרב קלישר טוען שכאשר קיים מניין שבו חלק מהגברים התפללו כבר, נשים המצטרפות לתפילה בציבור יכולות להיספר כחלק מהקבוצה של עשרה שטרם התפללו.¹⁶

¹³ ערוך השולחן אורח חיים נה, כג

ובבהכ"נ [ובבית הכנסת] צריכים כולם להיות בבהכ"נ [בבית הכנסת] ואם אחד עומד בעזרה והיינו בבית הכניסה או בחדר שאצל בהכ"נ [בית הכנסת] אף שיש פתח מהחדר להבהכ"נ [לבית הכנסת] אין מצטרפין וכבר נתבאר דכל זה הוא לענין צירוף אבל כשיש מניין במקום אחד יכולים העומדים במקומות אחרים לענות אמן וקדיש וקדושה וברכו ואם מתפללין עמהם נחשבים כמתפללים בצבור:

¹⁴ בגמרא מובא סיפור על זכותה של אישה אחרת שהלכה כל יום דרך ארוכה עד לבית הכנסת, וקיבלה על כך שכר: סוטה כב ע"א

דהיא אלמנה דהואי בי כנישתא בשיבבונה כל יומא הות אתיא ומצלה בי מדרשיה דר' יוחנן אמר לה בתי לא בית הכנסת בשיבבונה אמרה ליה רבי ולא שכר פסיעות יש לי

¹⁵ מקור שמצוטט רבות בעניין זה הוא איגרת הגר"א, שבה הוא מביע חשש מיוחד מקנאה ומרכילות בקרב נשים צעירות בבית הכנסת: אגרת הגר"א

... בתך יותר טוב שלא תלך לבית-הכנסת, כי שם רואה בגדים טובים ומתקנאת ומספרת בבית, ומתוך זה באין ללשון-הרע ולשאר דברים...

¹⁶ יד אליהו פסקים ז

איחור לתפילה

כאשר אדם מגיע באיחור לבית הכנסת, או מתפלל בקצב איטי יותר משאר הציבור, עליו לדלג על חלק מפסוקי דזמרה כדי להספיק להגיע לתפילת עמידה עם הציבור. מה אישה צריכה לעשות במצב זה? האם עליה לנהוג באופן שונה מגבר?

המנהגים משתנים מקהילה לקהילה. מובא שהרב שלמה זלמן אוירבך אמר כי אישה המאחרת לבית הכנסת לא צריכה לוותר על קטעים כדי להספיק להתפלל עם שאר הציבור.¹⁷ בשיחה עם הכותבת, הרב יהודה הנקין הותיר זאת לבחירה האישית של האישה.

מנגד, הרב ברוך גיגי, ראש ישיבת הר עציון, מדריך אישה המאחרת לבית הכנסת להתאים את תפילתה בדומה למנהג הגברים כדי להצטרף לתפילה בציבור. במילים אחרות, עליה לקצר [בפסוקי דזמרה](#) כדי להתפלל תפילת [שמונה עשרה](#) עם הציבור, תפילה בציבור.¹⁸ אם היא מפספסת תפילת שחרית, עליה להשלים אותה בלחש בזמן שהציבור מתפלל [מוסף](#) (כיוון שאישה בוודאות חייבת בתפילת שחרית, בעוד שחיובה בתפילת מוסף נתון במחלוקת). היא תוכל להתפלל מוסף יחד עם שליח הציבור.¹⁹ עליה להקשיב לקריאת התורה, אלא אם כן הדבר יגרום לכך שתפספס את זמן שחרית ושמונה עשרה.

מה המשמעות של תפילה בציבור בעבור אישה?

במאמר נוקב על השנה שבה אמרה קדיש, מרים שכטר מתארת את המתח הכרוך בתפילת אישה במניין.²⁰

מרים שכטר, 'אני חשובה אבל אני נספרת', ישראל טיימס, 9 בדצמבר, 2019

כל כך הערכתי את הגברים שהגיעו לבית הכנסת ב-6:20 ו-6:30 בכל בוקר של יום חול... הייתי תלויה בהם, אך לא יכולתי לעזור... העובדה שנוכחותי זכתה להכרה וראו בה ערך, אך לא הייתי בעלת אותו מעמד הלכתי כמו הגברים – לא נספרתי – הרגישה בעבורי כמו סתירה. הבחירה להתפלל במרחב שבו הייתי חשובה אך לא נספרת, עיצבה את חווית התפילה היום יומית בבית הכנסת בעבורי. הזדהות עם עקרונות סותרים היא חלק מהמציאות בעבור רבים מאיתנו במגוון תחומי חיים... הידיעה שבחרתי להישאר בקונפליקט, ושהחלטתי שברצוני לחיות ולהתפלל עם קהילה השותפה למחויבות שלי להלכה במגוון נורמות והנהגות, אף שלא נספרתי, עזרה לחוויה הזו להיות נסבלת... ברצוני להדגיש לקהילה שלי שכאשר נשים נוכחות, חשוב והכרחי שהן ידעו שהן חשובות.

אישה הלוקחת חלק בתפילה בציבור ביום חול עושה יותר מאשר רק לענות לדברים שבקדושה. היא למעשה כוללת את עצמה בעבודת ה' היום יומית של הקהילה. בעבור נשים רבות, זהו תחום חדש של

שאלה: אם יש באיזה ביה"כ [בית הכנסת] קטן או מנין של ששה או שבעה אנשים שלא התפללו ושלא התפללו ונמצא שא"א [אי אפשר] לקיים רק מצות קדיש וברכו וקדושה, אבל אין זה עולה לתפלה בציבור כ"א [כי אם] שיתפללו עשרה אנשים ביחד... אם נחשבת תפילת הנשים בכלל הציבור: ונ"ל [ונראה לי]... דלא מצטרפין אותם לקדיש ולקדושה... אע"כ [אלא על כרחך] דתפילת נשים ועבדים מצטרפים לתפילת הציבור.

17 הליכות שלמה, התפלה בצבור עמ' סא, הערה ז

ואשה לא תדלג בסדר התפלה כדי להספיק להתפלל עם הצבור, כי אין לה דין תפלה בצבור כלל.

18 חיי אדם חלק א כלל יט סעיף ו

...ואם אין שהות כלל, יאמר ברוך שאמר ותהלה לדוד ויאמר נשמת וישתבח....

19 החיי אדם אף מתיר להתפלל תפילת עמידה של שחרית יחד עם מוסף של שליח הציבור, עד אחרי קדושה. להרחבה בהלכות השלמות ודילוגים בהגעה באיחור לבית הכנסת, ראו הרב יצחק פוקס, התפילה בציבור, ירושלים, תשמ"ח.

חיי אדם חלק א כלל יט סעיף ח

...ובשבת במוסף אם לאיזה צורך צריך להתפלל עם הש"ץ, יאמר נעריצך וכל סדר הקדושה כמו שאומר הש"ץ, ומסיים עם הש"ץ האל הקדוש. ואפילו אם הש"ץ חוזר תפילת מוספין והוא מתפלל שחרית, אף על פי כן יאמר סדר הקדושה שאומר הש"ץ, כי העיקר הוא קדוש קדוש קדוש, והן שוין לעולם (ועי' כלל ל"ד). ואחר כך מותר להתפלל בפני עצמו....

20 ניתן למצוא כאן.

עבודת ה', מכיוון שהאופן המסורתי לעבודת ה' בעבור נשים היה לרוב פרטי יותר (למעט מקרים בודדים).

דבריה של שכטר מחדדים עד כמה חשוב שהקהילה תשדר לאישה הבוחרת להצטרף לתפילה בציבור שנוכחותה חשובה, ושמבחינה הלכתית היא חלק מהקהילה גם אם אינה נספרת באופן רשמי. כמו כן, חשוב שהגברים המתפללים במניין יכירו בכך שתפילתה מצטרפת לתפילה שלהם.

נושאים אלה עלו על סדר היום במיוחד בזמן מגפת הקורונה, שבה הוגבל מספר האנשים הרשאים לשהות יחד בחלל סגור. חלק מהקהילות מיהרו אז לסגור את בתי הכנסת בפני נשים כדי לאפשר למספר הרב ביותר של גברים להשתתף בתפילה, בעוד קהילות אחרות קיבלו החלטה מודעת לכלול נשים בתפילות ככל האפשר.

כיצד יכולות קהילות להכיר בחשיבות השתתפותן של נשים בתפילה כאשר נשים אינן נספרות למניין או אינן מתפללות באותו אזור עם הגברים?

מתוך ניסיון להתייחס לשאלה זו, החליטו קהילות מסוימות לדחות את תחילת התפילה (או לפחות אמירת דברים שבקדושה) עד שיגיעו עשרה גברים וגם עשר נשים. בדרך זו, הקהילה תוכל לחוות את נוכחות הנשים כחיונית, למרות שההלכה אינה דורשת זאת. עם זאת, נוהל זה אינו מתאים לקהילות רבות ועלול להכביד על חברי הקהילה (אולי מסיבה זו, מעטים מהמניינים הללו מתכנסים בכל שבוע). בנוסף, הדבר עלול ליצור לחץ על נשים ללכת לבית הכנסת, דבר שעלול גם הוא להגביל נשים בדרכו.

לצד זאת, ישנן אפשרויות נוספות שיכולות ליצור הבדל משמעותי לטובה בתפילה בציבור:

- הקפדה על עזרת נשים נגישה בעבור נשים עם מוגבלויות (עם שירותים קרובים), מאורגנת, מוארת, נקייה, מאובזרת בסיידורים, פתוחה, מחוממת או ממוזגת, וזמינה בעבור נשים בכל תפילה לאורך כל התפילה.
- הקפדה על כך שעזרת הנשים תהיה מרחב בעבור נשים בלבד לאורך כל התפילה.
- הימנעותם של גברים משיחות ליד המחיצה.
- הקפדה על כך שאישה תוכל לראות את ספר התורה באופן הטוב ביותר ולהיות קרובה אליו עד כמה שניתן, בהתאם למבנה בית הכנסת ולמה שנכון בעבור הקהילה.
- הכרה בנשים המגיעות למניין לפני ואחרי התפילה באופן הראוי.
- שיתוף נשים בהחלטות לוגיסטיות והודעה על שינויים בזמן או מקום התפילה מראש.
- הודעה על אירוע שלכבודו אדם מקבל עלייה לתורה לפני העלייה, כדי שכולם יוכלו להשתתף בשמחה.
- לאפשר לנשים דרך תקשורת עם הגבאי, כדי שתהיה אפשרות להוסיף שם של חולה לתפילת הציבור, למשל, או לתת זמן לברכת הגומל.
- על שליח הציבור לוודא שקולו נשמע בעזרת הנשים. הדבר נכון גם לגבי קריאת התורה, דברי תורה והודעות.
- העלאת מודעות למדיניות בית הכנסת בנוגע לנשים האומרות קדיש יתום, כדי לעזור לנשים להרגיש בנוח לפעול בהתאם.

כל האמצעים הללו ראויים לבחינה. יישום מעשי של כל אחד מהם יהיה תלוי באופייה של הקהילה, ברגישותה ובמשאבים העומדים לרשותה.

חובה

אף שהשתתפותה של אישה בתפילה בציבור ראויה לשבח, היא אינה מחויבת בכך. יתרה מזו, כלל לא ברור שגברים חייבים במניין. המהרי"ל מציג את התפילה בציבור כמעין הידור מצווה, אך לא כחוב גמור.

ספר מהרי"ל (מנהגים) הלכות עירובי חצירות להתפלל בעשרה אינה כ"כ [כל כך] מצוה דיכול לכוון תפלתו בביתו, דלא אשכחן [שלא מצאנו] אשר הצריכו חכמים להתפלל בי'.

הקהילה מחויבת לדאוג לכך שיהיה מניין, כדי שתפילת הציבור תתקיים בכל קהילה וקהילה שבה גרים יהודים. על אדם לעשות מאמץ לקחת חלק במניין אם קיים כזה במרחק סביר ממנו.²¹ אך לפי דעה זו, ברגע שבועדות יהיה מניין, ייתכן שהיחיד כלל אינו מחויב להשתתף בו.

מנגד, הטור כותב שהיחיד מחויב להתפלל בציבור:

טור או"ח צ

לא יתפלל אדם אלא בב"ה [בבית הכנסת] עם הצבור...

מה בנוגע לנשים? רבי יעקב ריישר קובע כי לנשים אין כל חוב לתפילה בציבור:

שו"ת שבות יעקב ג, נד

שהאשה אינה מצוה כלל להתפלל בעשרה...

קביעה זו רלוונטית רק אם מחזיקים בדעה שגברים אכן חייבים בתפילה בציבור. אם לא, ברגע שקיים מניין בקהילה, אין זה ברור שגברים מחויבים להשתתף בו יותר ממה שנשים מחויבות.

ועדיין, שיטתו של רבי יעקב ריישר מתכתבת עם מאות שנים שבהן כך נהגו.²² למעשה, באשכנז של ימי הביניים בבתי כנסת רבים כלל לא היתה עזרת נשים, אלא ייחדו מבנים נפרדים שבהם נשים היו מתפללות יחד. בקהילות אחרות עזרות הנשים היו רחוקות כל כך מהחלל המרכזי עד שמי שהתפלל בהן, גבר או אישה, לא היה נחשב כמשתתף בתפילה בציבור. בבתי כנסת או עזרות נשים אלה, אישה הייתה מובילה את התפילה בעבור שאר הנשים המתפללות, לא כולל דברים שבקדושה.²³ הספדו של רבי אליעזר מוורמייזא על אשתו, דולצ'ה, מתאר אותה כחזנית בעבור נשים בקהילתה ובקהילות אחרות, שבעבורן התפילה הייתה חלק מרכזי בעבודת ה'.

אליעזר מוורמייזא, קינה (מובא בחסידות ומורדות, גרוסמן, עמ' 313)

²¹ שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן צ סעיף ט
ישתדל אדם להתפלל בב"ה [בבית הכנסת] עם הציבור...

²² שו"ת שבות יעקב חלק ג סימן נד
... כדאמרינן "אשה בעזרה מנין" ו"בתולה ציילנת מבלי עולם" ע"ש [עיין שם] בסוטה דף כ"ב
המקורות שהוא מצטט כבסיס לטענתו מפתיעים. ראשית, ההנחה שאישה לא תהיה בעזרת המקדש אינה מלמדת בהכרח על בית הכנסת. שנית, לפי מסקנת הגמרא, אין התנגדות לאישה שבאמת מתפללת.
²³ גרוסמן, חסידות ומורדות, עמ' 314.

משוררת זמירות ותפלה ומדברת תחנונים ודויד בכל יום לנשמת כל חי וכל מאמינים. 24 נואמת פטום הקטרת ועשרת הדברים בכל המדינות למדה נשים ומנעמת זמרים. סדרי תפלה בבקר ובערב סודרתולבית הכנסת מקדמת ומאחרת.

מאחר שנשים אינן חייבות בתפילה בציבור אך יכולות להרוויח ממנה, כל אישה יכולה להחליט בעבור עצמה אם היא מעוניינת להגיע לבית הכנסת בזמן, או אם היא מעוניינת להגיע בכלל (למעט אולי אירועים מיוחדים שבהם הגעה לבית הכנסת היא הדרך לקיים מצווה אחרת, כגון שמיעת פרשת זכור).

שיקול אפשרי אחד הנוגע להחלטת האישה להגיע לבית הכנסת או להתפלל בבית הוא הכוונה בתפילה. ישנם אנשים המתפללים טוב יותר בציבור. בעבור אחרים, תפילה ביחיד מספקת וממלאה יותר. בגמרא מובא שרבי עקיבא לעיתים התפלל בציבור ולעיתים ביחיד, ולתפילתו ביחיד היתה איכות מיוחדת.

ברכות דף לא ע"א

תניא, אמר רבי יהודה: כך היה מנהגו של רבי עקיבא, כשהיה מתפלל עם הצבור – היה מקצר ועולה, מפני טורח צבור, וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו – אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת, וכל כך למה – מפני כריעות והשתחויות.

ההלכה המקובלת בעבור גברים היא להעדיף תפילה בציבור על פני תפילה ביחיד בכוונה רבה יותר. שיקולים אלה עשויים להיות שונים עבור נשים.²⁵ למרות זאת, בכל פעם שאישה לוקחת חלק בתפילה בציבור, היא יוצרת לעצמה הזדמנות בעלת ערך רוחני והלכתי רב.

נשים המתפללות יחד

מה בנוגע לנשים המתפללות יחד כקבוצה, בהנחה שקבוצה זו לא מתפללת חלקים הדורשים מניין? כפי שצינו לעיל, לתפילת הנשים הנפרדת מציבור הגברים יש היסטוריה ארוכה, החל מבתי כנסת באירופה של ימי הביניים ועד היום. תלמידות בבתי ספר לבנות פותחות את היום בתפילה, אשר לרוב כוללת שירה משותפת וחזנית לתפילה. קהילות של נשים ונערות מתאספות לקריאת תהילים משותפת, לעיתים בלחש ולעיתים בקול, כאשר אישה אחת מובילה את הקריאה.

האם יש ערך לתפילה בקבוצה, אפילו שהיא אינה מניין? כן. מלבד החוויה העוצמתית שהיא מעניקה, התפילה בקבוצה משמעותית מבחינה דתית גם מבלי שתיחשב כתפילה בציבור. הרב משה שטרנבוך כותב שאפילו כאשר שלושה אנשים מתפללים זה לצד זה, יש לתפילתם ערך מוסף לזה של תפילת יחיד:

תשובות והנהגות ב, נז

כיון שיש אפילו שלשה מעלה שנאמר גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו, וכן אין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלת רבים וכמבואר בברכות (ח א) ורבים היינו שלשה... מעלה להתפלל בשלשה יחד גם כן, וכשאי אפשר להתפלל במנין, ויש שלשה ויותר יחד, הקדוש ברוך הוא מקבל התפלה יותר מביחידות אף דלא עדיף כציבור.

קבוצה שאינה נחשבת למניין מתפללת בדרך כלל באותו אופן שבו יחיד מתפלל. [הלל הוא](#) המקרה היוצא מן הכלל, שבו קבוצה של שלושה או יותר יכולה לומר כמה מהקטעים באופן שבו אחד חזן והשאר עונים.

²⁴ קיימת גרסה חלופית עם הנוסח: "וידיה בכל יום לנשמת כל חי וכל מאמינים" (שני מזמורי תפילה).

²⁵ פרימר ופרימר, "מנייני נשים: תאוריה ומעשה"

יש לציין גם כן כי מאחר ותפילה בציבור אינה בגדר חובה עבור נשים, זהו מקסימום בגדר הידור מצווה. כלומר, הדרך המועדפת לקיום מצוות תפילה. אך תפילה הנעשית בריכוז וכוונה רבים יותר גם היא צורת תפילה מוגברת ומרוממת. עבור הנשים החשות שקבוצות תפילה של נשים מאפשרות להתפלל בכוונה רבה יותר, עולה השאלה: איזה אופן של הידור מצווה נמצא בראש סדר העדיפויות, תפילה בציבור או כוונה?

מחלוקת

בעוד שתפילתן של ילדות בבית הספר וקבוצות תהילים של נשים מקובלות בחברה, לגבי קבוצות של נשים קיימות מחלוקות רבות אם הן מותרות וראויות. זאת במיוחד בארצות הברית, שם הן נתפסות לעיתים כחתיירה לשיויון המשווה לזרמים ליברלים יותר ביהדות. (השימוש בספר תורה בהקשרים אלה שנוי במחלוקת במיוחד.

בישראל, נציגות של קבוצות נשים אלה משתפות בתפיסותיהן לגבי חזקתיה של קבוצה זו וכן לגבי מורכבותה, ופותרות צוהר להיבטים מרכזיים של הדיון:²⁶

אביטל כהן-ברנר, שלומית איתם, מרים אדלר, תניה רגב, מרחב נשי מקודש, מקור ראשון, 25.1.2013

... סביב התפילה התגבשה קהילת נשים שלומדת יחד בהזדמנויות שונות, וחושבת יחד על המשך התפתחות והתקדמות רוחנית. לא יכולנו לחולל שינוי במרחב בית הכנסת הקיים, ולא יכולנו עוד להישאר בשקיפותנו. אבל בעוזבנו את בית הכנסת ה"מסורתי" לא היינו מוכנות לוותר על מרחב של קודש. כמובן שאנחנו מתמודדות עם אתגרים לא מעטים, כגון "הרמת גבה" מצד חלק ניכר מהקהילה הרחבה, או תחזוקת "שגרת תפילה" ללא החיוב במניין. אנחנו עדיין מחפשות את דרכנו המיוחדת כקהילת נשים מתפללות. השאלות עולות כל הזמן: האם אנחנו מעוניינות לחקות בדיוק את המניין ה"גברי"? האם אנחנו מעוניינות לשמר שגרה או לחפש מקומות להתחדשות רוחנית? והחשוב מכול: כיצד יוצרים – למרות ההתנהלות ה"נפרדת" – שותפות זוגית ומשפחתית סביב תפילה ועבודת ה' לא עם כל אתגר אנחנו מצליחות להתמודד וטרם מצאנו תשובה לכל שאלה... עם זאת – יצרנו מרחב קודש משמעותי שבו כל אישה יכולה למצוא את הדרך לעבודת ה' ייחודית לה.

נשים אלה יצרו מרחב ציבורי לתפילה שבו חברות הקהילה מכירות זו את זו ומחוברות יותר לתפילה.

במובן מסוים, בחירתן מעידה על העדפת כוונה וחוויה דתית אישית על פני היתרונות של תפילה בציבור עם מניין. עיקר ההתנגדות לקבוצות תפילה אלה נובע מתוך אי ההסכמה עם בחירה זו. זו אחת הסיבות שתפילה רגילה בבית ספר לבנות או קבוצות תהילים לנשים, שאינן מייצגות בדרך כלל בחירת תפילת נשים על פני מניין, לא נתקלה בהתנגדות כזו. הרב י' דוד בלייך מציג טיעון זה:²⁷

הרב י' דוד בלייך, בעיות הלכתיות עכשוויות, כרך א', חלק ג' פרק ה'. (ניו יורק: כתב, 1987),

אישה אשר נפשה אינה מתעלה בתפילה בציבור יכולה להתפלל בביתה. אך אישה המוכנה להשקיע את הזמן, המאמץ והאנרגיה הרוחנית בחיפוש אחר צורת תפילה נשגבת יותר צריכה להכיר בכך שהזמן והמאמץ שהושקעו בהגעה לתפילה בבית הכנסת בוודאות יספקו תמורה שאינה פחותה מהחוויה שתקבל מהשתתפות בקבוצת תפילת נשים.... יש להעדיף קיום מצווה באופן המיטבי, אפילו מבלי כוונה מיוחדת, על פני קיום המצווה באופן פחות טוב המלווה בחוויה

²⁶ ניתן למצוא כאן.

²⁷ ניתן למצוא כאן. הרב צבי שכטר מפרט חששות נוספים:

הרב צבי שכטר, צאי לך בעקבי הצאן

ההנהגות הנ"ל [הנזכרות לעיל] אסורות מכמה טעמים: א. המצוות הן שלא בשלמותן... במצוה שאפשר לקיימה בשלמותה, בודאי אינו מן הנכון לקלקלה ולעשותה באופן שלא יקיימה... ב. זיוף התורה... להנהיג "מנינים" שכאילו באופן של קביעות, להראות כאילו דינא הוא שבאמת עשר נשים יכולות להצטרף לדבר שבקדושה, אין זה אלא מעשה של זיוף התורה... ועלינו מוטלת החובה להמשיך במסורת אבותנו ואבות אבותנו באופן עשיית המצווה... איסורא נמי איכא לשנות במנהגים... ובפרט בענין מנהגי בית הכנסת, החמירו האחרונים ביותר... דתנועת שחרור הנשים הצליחה כבר להשפיע על מקצת עו"ז [עובדי עבודה זרה]... וכבר עברה השפעה זו מן האומות עו"ז [עובדי עבודה זרה] לאחב"י [אחינו בני ישראל] הקונסרבטיבים, עד שהורו לעשות לצרף נשים למנין... יש בזה חשש איסור תורה מיוחד...

דתית נלהבת... אין ספק כי היתרונות המובטחים בתפילה בציבור עולים על אלו של כל חוויה סובייקטיבית אפשרית.

לדעת הרב בלייך, הבחירה האישית של אישה להשתתפות בקבוצת תפילת נשים לעולם לא תוכל להיות משמעותית יותר מבחינה הלכתית מהיתרונות של תפילה בציבור. הרב אריה פרימר והרב דב פרימר מספרים כי הרב סולביצ'יק היה בין המתנגדים להשתתפות נשים בקבוצות כאלה מסיבה זו. במאמרם על קבוצות תפילה של נשים הם מסבירים את התנגדותו, אך אינם מגדירים אותו כאוסר את הקבוצות הללו:²⁸

הרב אריה א. פרימר והרב דב א. פרימר, 'מנייני תפילה לנשים: תאוריה ומעשה', מסורת 32:2 (חורף 1998), 5-118.

הרב יוסף ד. סולובייצ'יק, בדומה לרב פיינשטיין, סבר כי תפילת נשים, אם היא מאורגנת כיאור, יכולה להתנהל על פי ההלכה. עם זאת, הרב היסס מאוד לגבי קבוצות תפילה לנשים כנוהג כללי והרגיש שאין לעודד את הקמתן. הוא תמיד היה ממליץ לתלמידיו שלא לקיים תפילות אלה... ככלל, הרב סולובייצ'יק האמין מאוד בכוח המנהיג והמסורת היהודיים המבוססים, בעיקר בתחום התפילה ובית הכנסת. לפיכך, הרב הציג גישה שמרנית למדי בכל הנוגע לשינוי מנהגים... קבוצות תפילה לנשים עם קריאת התורה, הקפות וכדומה היו, עבור הרב, סטייה ברורה מאופן התפילה היהודי. זו לבדה הייתה סיבה מספקת בעבור הרב שלא לתמוך בנוהג המתהווה... הרב היה מוטרד מאוד מכך שנשים בחרו במודע שלא להישאר ולהתפלל בבית, כי אם להשתתף בקבוצת תפילה לנשים ובאופן אקטיבי בחרו ללכת בדרך שאינה אותנטית במקום האותנטית... בשנים מאוחרות יותר, הרב הוטרד אף יותר מהכיוון שאותו תפסו קבוצות התפילה של נשים והשפעתן האפשרית על החיים היהודיים... הוא הוסיף וביטא את דאגתו בנוגע לבלבול שתפילות הנשים עלולות ליצור לאור התנועה השוויונית הכללית בזרמים הקונסרבטיביים והרפורמים ביהדות.

מעבר להצגת סוגיית הבחירה שלא ללכת למניין מסורתי, הרב סולובייצ'יק ראה את קבוצות התפילה של נשים כסטייה מהמנהג האותנטי והמקובל. כמו כן, הקשר של העניין לזרמים ליברלים השפיעו עוד יותר על דעותיו השליליות בנוגע לקבוצות התפילה.

בהתבסס על דברים אלה, ניתן לטעון שההיתר ההלכתי והרצוי להקמת קבוצות תפילה של נשים או ללקיחת חלק בקבוצות כאלה עשוי להיות תלוי באופן פעילות הקבוצה ובהקשר הספציפי שבו היא מוקמת. מסיבה זו, על נשים המעוניינות להצטרף לקבוצת תפילה לנשים או להקים אחת כזו להיות בקשר הדוק עם פוסקי ההלכה המקומיים כדי לדון בשאיפותיהן ובגדרים ההלכתיים הרלוונטיים כדי לקבוע את דרך הפעולה הטובה ביותר.

בפועל, רוב קבוצות התפילה לנשים נפגשות רק פעם בחודש או באירועים מיוחדים (או בתדירות נמוכה אף יותר מכך), ולא מדי שבוע, כך שלקיחת חלק בקבוצה כזו דומה בעצם לגברים הנוהגים מדי פעם להתפלל שלא במניין מתוך העדפה אישית. אם נניח לשאלת קריאת התורה בקבוצות אלה, שבה נדון בנפרד, העובדה שקבוצות התפילה מתקיימות באופן די נדיר גורם לכך שהן אינן מפריעות לנשים להצטרף לתפילה בציבור ברוב התפילות. ייתכן שהשתתפות בתפילה בקבוצת נשים מדי פעם יכולה אף לטפח תחושת חיבור חזקה יותר לתפילה ככל, מה שעשוי לרומם את חווית התפילה בציבור.

מדוע אין נשים רבות יותר המגיעות לתפילה בציבור? ומה החלק שלוקחים הרבנים והקהילות בכך?

למרות שישנן נשים המגיעות לבית הכנסת בקביעות, נשים רבות מביעות עניין מועט או חוסר עניין מוחלט בהגעה לבית הכנסת מעבר לתפילות שבת וחגים. אלה המגיעות באופן קבוע, לעיתים מאחרות.

²⁸ ניתן למצוא כאן.

מדוע אין נשים רבות יותר המגיעות לבית הכנסת?

I. מסורת – נשים בקהילות רבות אינן מגיעות באופן קבוע לתפילות בבית הכנסת, וגם לא מקבלות עידוד להגיע. בקהילות אלה, חברי הקהילה עשויים לחשוב שנשים לא מפיקות תועלת מהשתתפות בתפילה בציבור. כאשר אין בקהילה נשים הנוהגות להגיע לתפילה, גם נשים המעוניינות להשתתף בתפילה בציבור עלולות להסס להגיע מסיבות שונות, כגון שעזרת הנשים לא תהיה פתוחה, שעזרת הנשים תהיה תפוסה על ידי גברים או כי אין סיכוי שיהיו נשים נוספות איתן בבית הכנסת.

II. מחויבויות אחרות – נשים רבות אינן מגיעות לבית הכנסת או מגיעות באיחור מכיוון שהתפילה מתנגשת עם מחויבויות אחרות שגם להן יש משקל דתי לא מבוטל, כמו טיפול בבני משפחה או גידול ילדים, תחום שבו נשים לרוב לוקחות את חלק הארי. הגעה בקביעות לבית הכנסת רווחת יותר בקרב נשים שאינן מגדלות ילדים. נשים בגיל הפרישה הופכות לעיתים את ההליכה לבית הכנסת לחלק קבוע מסדר יומן, כאשר יש להן פחות אחריות מקצועית או (בעבור אימהות לילדים) כאשר הקן מתרוקן.

III. כוונה – נשים עשויות להרגיש שתפילה ביחיד מאפשרת יותר כוונה בתפילה מאשר תפילה בציבור. ללא חיוב בתפילה בציבור, נשים רשאיות לבחור תפילת יחיד כדרך מועדפת לעבודת ה'. יש נשים החוות את בית הכנסת כמקום שבו האישה פסיבית וצופה מהצד, ותחושה זו עלולה לגרום מהכוונה בתפילה המתאפשרת בבית הכנסת. בנוסף, ישנן נשים המרגישות שהתפילות בבית הכנסת נאמרות כ"מצוות אנשים מלומדה". הגברים, הרגילים לתפילה במניין, מכירים היטב את מילות התפילה ואומרים אותן מהר, מה שלעיתים מקשה על נשים להספיק לומר את כל המילים, וכל שכן להתכוון באמירתן.

שילוב של מענה חינוכי ומעשי יכול לתרום בהתמודדות עם חלק מהנושאים הללו. נשים יכולות להעמיק וללמוד על המשמעות של השתתפות פעילה בתפילה בציבור שהיא עצם נוכחות בתפילה ואמירתה. קהילות יכולות לעודד נוכחות של נשים בתפילה ולעזור בשמירה על הילדים, או לקיים מניין ותיקין מוקדם כדי שזוגות עם ילדים יוכלו להתפצל ולהגיע כל אחד לתפילה בזמן אחר.

במאמרה לביטאון באינטרנט, שרה רודולף מאתגרת את הרבנים ואת הנשים לעבוד בשיתוף פעולה כדי למקסם את האפשרויות לנשים להשתתף בתפילה בציבור:²⁹

שרה דיוויס רודולף, 'תפיסת עצמי משתנה' מה היה קורה אילו... כל רבני בתי הכנסת היו מכריזים שנשים מוזמנות, והיו דואגים לעזרות נשים פתוחות ונעימות, האם היינו מגיעות בהמונינו? אם היינו מגיעות בהמונינו, האם בתי הכנסת היו שמים לב לכך והופכים להיות מזמינים יותר?... מה שאנחנו צריכים, כקהילות וכיחידים, זה להבין אילו הזדמנויות חשובות לנו, ומדוע. אנו זקוקים לתקשורת נגישה וכנה יותר לגבי הסוגיות ההלכתיות והמעשיות סביב ההזדמנויות הללו. ועלינו למצוא דרכים לשמור על מודעות בעבור אותן אפשרויות שאנו מאמינות שחשוב שיספקו לנשים, גם כאשר מעט נשים מנצלות אותן.

העמקה נוספת

הרב אריה פריימר והרב דב י פרימר, "[מנייני נשים: תאוריה ומעשה](#)", מסורת 32:2, (חורף 1998), 5-118.

הרב יוסף דוב סולבייצ'יק, רשימת שיעורים, סוכה ל"ח א

²⁹ ניתן למצוא כאן.